

1.01
Prejeto 17. 8. 2005

UDK 323.1(497.1)"195"

Mateja Režek*

"Jugoslovanstvo" in mednacionalni odnosi v Jugoslaviji v petdesetih letih 20. stoletja

IZVLEČEK

Autorica v prispevku obravnava mednacionalne odnose v Jugoslaviji in pojav jugoslovanškega integralizma v petdesetih letih 20. stoletja. Obravnavano desetletje je znova naplavilo za obstoj Jugoslavije ključno nacionalno vprašanje, ki so ga komunisti podcenjevali in ga več kot desetletje niso načenjali. Deloma zato, ker so verjeli, da je bilo z revolucijo in oblikovanjem federacije rešeno enkrat za vselej, deloma zaradi strahu, da bi pogrevanje nacionalnega vprašanja povzročilo notranje spore in razpad države, svoje pa je odigrala tudi njihova zagledanost v delavski internacionalizem. Da bi zgladili mednacionalna nasprotja, so se zatekli k magični formuli "bratstva in enotnosti", sredi petdesetih let pa se je temu pridružilo tudi spodbujanje "jugoslovanstva" oziroma poskus oblikovanja jugoslovanske (nad)nacionalne zavesti.

Ključne besede: Jugoslavija, komunisti, nacionalno vprašanje, mednacionalni odnosi, jugoslovanstvo

ABSTRACT

"YUGOSLAVISM" AND INTERETHNIC RELATIONS IN YUGOSLAVIA IN THE 1950'S

In her paper, the author deals with the interethnic relations in Yugoslavia and the phenomenon of Yugoslav integralism in the 1950's. This decade saw the resurfacing of the national question, essential for the preservation of Yugoslavia, which had been underestimated and ignored by the communists for over a decade. This attitude was partly rooted in their conviction that the question had been definitely resolved with the revolution and the formation of a federal state, and partly in the fear that a reopening of the national question might provoke internal conflicts and a disintegration of Yugoslavia. Infatuation with workers' internationalism also played its part. In order to smooth over the interethnic differences they resorted to the magic formula of "brotherhood and unity" to which was added, in the mid 1950's, the promotion of "Yugoslavism" i.e. an attempt to fashion a (super)ethnic, Yugoslav conscience.

Key words: Yugoslavia, communists, national question, interethnic relations, Yugoslavism

* Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, e-mail: mateja.rezek@inz.si

Jugoslovansko notranjo politiko je sredi petdesetih let 20. stoletja zajelo navidezno zatišje. Zamisli o demokratizaciji političnega sistema, ki jih je na pragu petdesetih let zagovarjal del najvišjega političnega vodstva so bile preteklost, prvi partijski "liberalizem" pa je bil zadušen še preden se je uspel razmahniti. Politično mrtvilo ni trajalo dolgo, saj so zamisli o integraciji jugoslovanskih narodov in vnovična centralizacija v drugi polovici petdesetih let znova načele za obstoj Jugoslavije ključno vprašanje mednacionalnih odnosov.

Jugoslovanski partijski voditelji so podcenjevali nacionalno vprašanje in ga več kot desetletje niso omenjali. Deloma zato, ker so verjeli, da je bilo z revolucijo in oblikovanjem federacije rešeno enkrat za vselej, deloma zaradi strahu, da bi pogrevanje nacionalnega vprašanja povzročilo notranje spore in razpad države, svoje pa je odigrala tudi njihova zagledanost v delavski internacionalizem. Nasprotja med jugoslovanskimi narodi seveda niso bila pozabljena. Tako je Edvard Kocbek že leta 1951 v dnevnik zapisal, da mu je dobri prijatelj zaupal "*strašno resnico, da je v Beogradu takšno besno sovraštvo do Hrvatov, v Zagrebu pa do Srbov, da bi se oboji v začetku vojne ali v začetku državnega nereda tako streljali, klali in mučili, kakor še nikoli v zgodovini. [...] Kdor količkaj z lastno glavo misli, ve, da je pod plaščem čezmernega reda in nasilne, bogaboječe discipline skrit strašen nered, ki se v njem polagoma kotijo bacili najhujših človeških nadlog. Vsi spimo na vulkanu, ki lahko ob najmanjšem pretresu izbruhne.*"¹

Revolucija oziroma razredna osvoboditev, tako so verjeli komunisti, naj bi bila predpogoj, oblikovanje federacije pa dokončna rešitev nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji. Da bi zgladili mednacionalna nasprotja, so se zatekli k magični formuli "bratstva in enotnosti", sredi petdesetih let pa se je temu pridružilo še spodbujanje "jugoslovanstva", oziroma poskus oblikovanja jugoslovanske (nad)nacionalne zavesti. Partijski voditelji pri tem večinoma niso imeli v mislih stapljanja jugoslovanskih narodov v enega, temveč nastanek "*socialistične skupnosti novega tipa, v kateri postajata jezik in nacionalna kultura postranski faktor*",² o čemer je govoril Edvard Kardelj ob sprejetju ustavnega zakona januarja 1953. Ustavni zakon je formalno zaokrožil obdobje političnih in gospodarskih reform po sporu z Informbirojem, hkrati pa je na svojevrsten način izrazil pogled jugoslovanskih komunistov na nacionalno vprašanje, saj je ukinil zbor narodov kot samostojni dom zvezne skupščine.³

Težnje po povezovanju jugoslovanskih narodov in oblikovanju skupne zavesti je v začetku petdesetih let največkrat izražal Tito, pri čemer ne gre pozabiti, da so njegova stališča določala politično usmeritev. O potrebi oblikovanja jugoslovanske zavesti je pogosto govoril v povezavi s sporom s Sovjetsko zvezo ter pri tem hvalil enotnost jugoslovanskih narodov v uporabi proti Stalinu.⁴ Titova stališča o povezovanju jugoslovanskih narodov so bila sprva posledica težnje po oblikovanju močne države, ki bi kljubovala tako notranjim kot zunanjim pritiskom, kmalu pa se je začel ogrevati tudi za zamisli o stapljanju jugoslovanskih narodov, pri čemer je po-

¹ Edvard Kocbek: Dnevnik 1951-1952. Zagreb 1986, str. 47.

² Edvard Kardelj: O družbenih in političnih osnovah FLRJ in zveznih organih oblasti : ekspozice o predlogu ustavnega zakona. V: Problemi naše socialistične graditve, II. knjiga. Ljubljana 1956, str. 271.

³ Več o tem: Mateja Režek: Jugoslovanski federalizem in ustavni zakon leta 1953. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1998, št. 1-2, str. 151-160.

⁴ Govori med letoma 1948 in 1953 v: Josip Broz Tito: Nacionalno vprašanje in revolucija. Ljubljana 1978.

zornost namenjal zlasti mladini. V pogovoru z delegacijo srbske mladine 30. decembra 1952 je poudaril pomen spoznavanja mladih različnih narodnosti. "To je močan element pri oblikovanju nacionalne kompaktnosti v jugoslovanskem smislu. [...] Enotnost naših narodov mora nastajati s pretapljanjem ljudi, pojem skupnosti pa ne more biti posamezna republika, temveč vsa država, ljudska republika je le del te naše skupnosti. [...] Pri nas ni meja, vseeno je, če je nekdo Srb, Hrvat, Slovenec ali kake druge nacionalnosti - on je Jugoslovan. Nikogar ne moti, da imajo posamezni narodi svojo kulturo in tradicijo. Kulturo enega naroda je treba povezovati s kulturo drugih narodov, tudi Srb mora biti ponosen na hrvaško kulturo, Hrvat pa na srbsko itd. Z eno besedo, ustvariti je treba idejno-politično in ekonomsko enotnost naše države. Med našimi republikami mora obstajati tekmovanje, vendar ne na nacionalni osnovi."⁵ Za zgled nacionalne enotnosti je Tito rad postavljaj Bosno in Hercegovino, v kateri je videl Jugoslavijo v malem. Tako je v intervjuju za sarajevsko Oslobođenje 27. novembra 1953 povedal, da je Bosna tipičen produkt socializma oziroma prva socialistična tvorba, ki ni počivala na nacionalnem načelu. "To je tisto, kar si želim: da bo v prihodnosti enkrat vse združeno, da bo nacionalni moment zbledel in izginil. Kajti danes imamo že množico stvari, ki naše ljudstvo zlivajo v eno. Naš novi gospodarski sistem in naša decentralizacija pravzaprav pomenita združevanje ljudstva na višjem nivoju, na socialističnih temeljih. Nacionalni in verski momenti in tako dalje polagoma bledijo in odpadajo, izginjali pa bodo še nekaj časa."⁶

Med letoma 1953 in 1957 je Tito redko načeljal vprašanje jugoslovanske zavesti, krmilo pa so prevzeli drugi, pri čemer si je tako imenovano jugoslovanstvo vsakdo razlagal po svoje. Sredi petdesetih let je spodbujanje jugoslovanske zavesti prešlo v organizirano kampanjo za tesnejše kulturno sodelovanje med republikami, ta pa je kmalu prerasla v kampanjo za kulturno poenotenje Jugoslavije. Začela se je s sejo ideološke komisije CK ZKJ 8. in 9. maja 1956, oziroma z referatom Petra Stambolića o nadaljnji krepitvi enotnosti jugoslovanskih narodov. Stambolić se je zavzel za kulturno zблиževanje narodov v Jugoslaviji ter zavrnil regionalizem in republiško zaprtost, zagovarjal pa je tudi oblikovanje treh jezikovnih območij, koordinirano za tako imenovani srbsko-hrvaški govorni prostor ter slovensko in makedonsko jezikovno območje. Razprave o kulturnem sodelovanju in povezovanju jugoslovanskih narodov so se po tej seji pomnožile, zvezna ideološka komisija pa je pripravila tudi več elaboratov na to temo.⁷

Koraki v smeri kulturnega zблиževanja, v skrajni obliki celo h kulturni unifikaciji jugoslovanskih narodov, so bili storjeni že prej. Srbski, hrvaški in črnogorski jezikoslovci so namreč že decembra 1954 podpisali tako imenovani Novosadski dogovor, v katerem so ugotavljali, da govorijo Srbi, Hrvati in Črnogorci en knjižni jezik z dvema enakopravnima izgovarjavama in pisavama, za svojo temeljno nalogo pa so imeli pripravo skupnega pravopisa.⁸ Zamislim o enotni jugoslovanski kulturi je

⁵ Josip Broz Tito: Govori i članci, VII. knjiga. Zagreb 1959, str. 338-339.

⁶ Josip Broz Tito: Govori i članci, VIII. knjiga. Zagreb 1959, str. 364.

⁷ Aleš Gabrič: Socialistična kulturna revolucija : slovenska kulturna politika 1953-1962. Ljubljana 1995, str. 318.

⁸ Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika, Beograd-Zagreb 1960, str. 7-10. Glej tudi: Aleš Gabrič: Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v prvem povojnem obdobju. V: Jugoslavija v hladni vojni - Yugoslavia in the Cold War. Ljubljana 2004, str. 419; Paul Shoup: Communism and the Yugoslav National Question, New York - London, Columbia University Press, 1968, str. 193-194.

pritrjevala zlasti Zveza književnikov Jugoslavije, ki je začela leta 1956 prirejati medrepubliške literarne večere in turneje književnikov po Jugoslaviji, že leta 1955 pa se je nekaj jugoslovanskih pisateljev na četrtem kongresu svoje krovne organizacije na Ohridu zavzelo za jugoslovanski kriterij v književnosti, ki naj bi bil nekakšen protistrup za nacionalizem in literarno povprečnost.⁹

Najbolj vneti zagovorniki kulturnega poenotenja jugoslovanskih narodov, ki je bilo le ena od različic "jugoslovanstva", so bili srbski intelektualci, nasprotovali pa so jim zlasti Slovenci, zato ne preseneča, da se je prva javna razprava na to temo odvijala prav med Slovincem in Srbom. Poskusi kulturne unifikacije so med delom slovenskih intelektualcev naleteli na oster odziv, prvič ob predlogu o enotnem jugoslovanskem kriteriju v književnosti, ki ga je julija 1956 v beograjskem Delu utemeljeval srbski literarni kritik Zoran Mišić. V članku se je Mišić zavzel za "resnično, integralno jugoslovansko kulturo, ki bi temeljila na enotnem jugoslovanskem (kar pomeni tudi najvišjem) kriteriju v ocenjevanju umetniških del".¹⁰ Tematiko bi morali literati iskati v sedanosti in ne v preteklosti, v urbanem in ne v kmečkem okolju, knjižni jezik njihovih del pa naj bi bil enoten. Poleg tega bi morala literarna dela temeljiti na socialistični in ne malomeščanski morali, kajti "socialistična ideologija in etika predstavljata edino trajno poročstvo jugoslovanstva in edino zanesljivo obrambo pred ozkorepubliškimi, lokalističnimi in šovinističnimi tendencami".¹¹

Mišiću je oktobra 1956 odgovoril slovenski filmski in gledališki kritik ter urednik Naše sodobnosti Drago Šega. Zapisal je, da so to obrabljene teze pošestojanuarskih režimov, ter dodal, da je Mišičev enotni jugoslovanski kriterij prav tako regionalen kot republiški, kajti če bi jugoslovanstvo dejansko pomenilo internacionalizem, potem ne bi bilo omejeno na Jugoslavijo. Šega je Mišiću očital tudi, da v svojem sestavku ni niti enkrat omenil, da je Jugoslavija večnacionalna država, niti imenoval katerega od njenih narodov ali jezikov, temveč zgolj srbohrvaščino.¹² S kritiko Mišičevega članka Šega ni ostal osamljen, bil pa je najostrejši. Februarja 1957 je beograjska revija Savremenik povzela pisanje različnih časopisov na temo enotnega jugoslovanskega kriterija, pregled pa je bil sklenjen z besedami predsednika Zveze književnikov Jugoslavije Josipa Vidmarja, da mora v umetnosti veljati kriterij kvalitete in nič več.¹³

Večina najvišjih partijskih voditeljev si je medtem še vedno zatiskala oči pred nacionalnim vprašanjem ter se slepila, da so delavcem in mladini nekdanja sovrastva tuja in nerazumljiva. Značilne za ta čas so bile Titove misli, ki jih je 24. maja 1957 izrekel v intervjuju za beograjsko Politiko. Poudaril je, da sta nacionalna in idejna enotnost jugoslovanskih narodov med seboj tesno povezani, ter zavrnil svarila o razraščanju mednacionalnih nasprotij, "saj tega ni. Samo posamezni taki primeri so, povzročajo pa jih tisti, ki so bili nekoč nosilci medsebojne bratomorne vojne med Hrvati, Srbi, Slovenci, Makedonci in drugimi našimi narodi. Povzročajo jih pa tudi razni drugi elementi, ki jih nismo prevzgojili in ki jih ne bo nikoli moči pre-

⁹ Audrey Helfant Budding: Serb Intellectuals and the National Question, 1961-1991 (PhD thesis). Harvard University, Cambridge - Massachusetts 1998, str. 64-65.

¹⁰ Zoran Mišić: Za jedinstveni jugoslovanski kriterijum. V: Delo, 1956, št. 7, str. 813.

¹¹ Prav tam, str. 807.

¹² Drago Šega: "Kriterij" in resničnost. V: Naša sodobnost, V, 1956, št. 10, str. 957-960; Glej tudi Gabrič, Socialistična kulturna revolucija, str. 322-323; Budding, Serb Intellectuals and the National Question, str. 61-67.

¹³ Gabrič, Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v prvem povojnem obdobju, str. 421.

vzgojiti." K tesnejši povezanosti jugoslovanskih narodov bi po njegovem mnenju lahko marsikaj prispevali tisk, enotnejša šolska politika in književniki, ki bi, *"ne da bi zanemarili nacionalno kulturo in njene pridobitve iz preteklosti, /.../ vendarle lahko danes v svojem delu bolj gledali na značaj jugoslovanske skupnosti. /.../ Seveda ni treba, da bi se pri tem zabrisale specifične značilnosti razvoja, zakaj vsaka republika ima svojega. Ni pa dobro ustvarjati nekakšno specialno mentaliteto in temu podobno."*¹⁴

Morda so prav nejasne interpretacije "jugoslovanstva" spodbudile Edvarda Kardelja, da je leta 1957 znova izdal Razvoj slovenskega narodnega vprašanja z razširjenim predgovorom. V njem je definiral "jugoslovanstvo" oziroma pojem jugoslovanske zavesti ter se prvič po vojni resneje spopadel z nacionalnim vprašanjem. Po njegovem mnenju je bilo nacionalno vprašanje v Jugoslaviji načelno, torej kot problem zatiranja narodov in hegemonizma, rešeno. *"Garancija za to je federativni sistem in ves ustavni, politični in družbeni mehanizem, ki zagotavlja vsem narodom Jugoslavije enakopraven položaj in samoodločbo,"* vendar *"z vsem tem ni rečeno, da so likvidirani vsi aspekti nacionalnega vprašanja,"*¹⁵ je ugotavljal Kardelj. Med dejavniki, ki naj bi tudi v prihodnosti krojili odnose in ustvarjali mednacionalne napeitosti, je navedel klasični buržoazni nacionalizem, neenakomerno gospodarsko razvitost države ter nacionalizem kot posledico hegemonizma in birokratskega centralizma.

Klasični nacionalizem je ocenil kot izrazito reakcionaren pojav, ki zapira socialistično perspektivo in oblikovanje socialistične zavesti, utegnil pa bi spodkopati tudi pridobitve narodnoosvobodilne vojne in revolucije, če se mu socialistične sile ne bodo uprle. Drugi faktor sta bila po Kardelju birokratski centralizem in velikodržavni hegemonizem, ki bi lahko resno načela mednacionalne odnose, saj bi njuna uveljavitev pri posameznih narodih izzvala odpor, z njim vred pa bi se krepil nacionalizem. Kardelj je zavračal tako imenovano integralno jugoslovanstvo, opredelil pa ga je kot negacijo jugoslovanskih narodov z namenom uvesti enoten jugoslovanski narod. Pri tem je izrecno omenil velikosrbski nacionalizem, ki da se skriva za navidezno jugoslovansko podobo. Pomemben dejavnik razvoja mednacionalnih odnosov je videl tudi v neenakomerni gospodarski razvitosti države. Ob tem je opozarjal, da je enako napačno ohranjati razlike v razvitosti, kot zadrževati napredek razvitih delov države, dokler jih ne dohitijo manj razviti, saj oboje poraja nezadovoljstvo in maliči mednacionalne odnose. Poleg tega zadrževanje napredka v razvitih delih ovira gospodarski razvoj vse države, ohranjanje zaostalosti pa hromi razvoj socialističnih odnosov. Pri reševanju nacionalnega vprašanja bi po Kardeljevem mnenju morali imeti komunisti vseskozi pred očmi Leninovo napotilo, da se morajo v centralnih ustanovah bojevati proti hegemonizmu, znotraj svojega naroda pa proti vsakršnemu izražanju nacionalizma. Poleg tega morajo v centru poudarjati pravico do enakopravnosti ter neoviranega in svobodnega nacionalnega razvoja, pri posameznih narodih pa širiti zavest socialističnega internacionalizma in človečnosti, ki naj bi se izražala v intenzivnem sodelovanju, povezovanju in zblizevanju jugoslovanskih narodov.

¹⁴ Josip Broz Tito: Nacionalna enotnost in idejna enotnost sta nerazdružno povezani. V: Nacionalno vprašanje in revolucija. Ljubljana 1978, str. 191-193.

¹⁵ Edvard Kardelj (Sperans): Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana 1980, str. 42-43.

V nadaljevanju je Kardelj naslikal vizijo razvoja mednacionalnih odnosov v svetu. Zapisal je, da se je že začel proces spajanja narodov, vendar ne v obliki zli-vanja jezikov in kultur, temveč v obliki intenzivnega gospodarskega, kulturnega in znanstvenega sodelovanja, ki daleč presega nacionalne meje. V tej luči je obravnaval tudi mednacionalne odnose v Jugoslaviji. Jugoslovanska socialistična zavest po Kardeljevem prepričanju ni bila nikakršno nasprotje demokratične nacionalne zavesti, temveč le njena internacionalistična dopolnitev. K temu je dodal tudi definicijo t.i. jugoslovanstva. Poudaril je, da ne gre za umetno spajanje jezikov in kultur, ne za ustvarjanje novega jugoslovanskega naroda v klasičnem pomenu, *"ampak prvenstveno za organsko rast in krepitev socialistične skupnosti delovnih ljudi vseh narodov Jugoslavije, za afirmacijo njihovih skupnih interesov na bazi socialističnih odnosov. Tako jugoslovanstvo ne le ne moti svobodnega razvoja nacionalnih jezikov in kultur, ampak ga, nasprotno, predpostavlja. Zato se pojma 'jugoslovansko' in 'nacionalno' lahko postavljata nasproti le tedaj, kadar se enega ali drugega lotevajo nacionalistično, se pravi, kadar je 'jugoslovanstvo' oblika veledržavnega birokratskega centralizma ali znanega 'integralnega' jugoslovanstva, 'nacionalno' pa ozkosrčna in reakcionarna nacionalistična zaprtost vase ali oblika borbe za privilegirano položaj določenega naroda."*¹⁶ Etnična in kulturna sorodnost jugoslovanskih narodov sta bili po Kardeljevem mnenju resda pomembna dejavnika v procesu njihovega zblíževanja, nikakor pa ne odločilna faktorja. Bistvo "jugoslovanstva" je namreč videl v skupnem socialističnem interesu in jugoslovanski socialistični zavesti, ki ju je opredelil kot *"skupnost družbenih, materialnih in političnih interesov delovnih ljudi vseh jugoslovanskih narodov, kakršna nastaja na osnovi zakonitih družbeno-ekonomskih tendenc, ki vodijo k višjim oblikam mednarodnega sodelovanja in združevanja in ki bodo v bodočnosti zajemale vse širša nacionalna področja ter vse več družbeno-ekonomskih funkcij"*.¹⁷ Najpomembnejši nalogi tako imenovanih socialističnih sil sta bili po Kardelju krepitev socialistične zavesti oziroma zavesti o skupnih interesih jugoslovanskih narodov ter intenzivno razvijanje sodelovanja med njimi. Obenem bi morale socialistične sile bedeti nad enakopravnostjo narodov in federativno ureditvijo, kajti *"tu je osnova enotnosti narodov Jugoslavije in vir zdrave socialistične jugoslovanske zavesti. Vsako ozko nacionalistično in birokratsko-centralistično oziroma 'iliristično' obravnavanje jugoslovanstva pa se mora negativno izraziti na procesu zblíževanja med narodi Jugoslavije in na razvoju socialističnih odnosov v Jugoslaviji."*¹⁸

Dejansko je lahko v Kardeljevem predgovoru k Razvoju slovenskega narodnega vprašanja vsakdo našel nekaj zase. Tako so se Slovenci oklepali njegovih misli o pravici do samostojnega nacionalnega razvoja, prav pa jim je prišla tudi Kardeljeva odločna zavrnitev jugoslovanskega integralizma in unitarizma, spet drugje pa so bolj poudarjali dele, v katerih je govoril o oblikovanju skupne jugoslovanske zavesti. Kardelj je svojo definicijo "jugoslovanstva" vnesel tudi v Program ZKJ, kjer so bili v poglavju o mednacionalnih odnosih skoraj dobesedno povzeti celi odstavek iz predgovora k Razvoju slovenskega narodnega vprašanja. Njegov pogled na nacionalno vprašanje in "jugoslovanstvo" naj bi se torej ujemal s pogledi partijskega vrha, vendar to ni pomenilo konca razprav o jugoslovanski zavesti. Vprašanje je bilo

¹⁶ Prav tam, str. 59.

¹⁷ Prav tam, str. 60.

¹⁸ Prav tam, str. 61.

znotraj partije še lep čas aktualno, v znameniti polemiki o jugoslovanstvu pa sta se leta 1961 soočila tudi Dobrica Ćosić in Dušan Pirjevec.¹⁹

Ponovna izdaja Razvoja slovenskega narodnega vprašanja je kljub ohlapnosti in nedorečenosti predgovora Kardelju verjetno prinesla več škode kot koristi, saj se ga je v Beogradu kmalu oprijela oznaka slovenskega nacionalista. Prikrita nacionalista je v njem videl celo Tito, ki naj bi svojemu tajniku Jožetu Smoletu o Kardelju nekoč povedal, da *"ko ga malo bolj potipaš pod kožo, pride tudi iz njega na dan slovenski nacionalizem"*.²⁰ Še bolj neposreden naj bi bil Tito v nekem pogovoru z Aleksandrom Rankovićem konec petdesetih ali v začetku šestdesetih let, ko naj bi Kardelja ocenil kot *"nepopravljivega nacionalista, s katerim bodo še težave"*.²¹ Zagretost za Slovenijo so Kardelju očitali že prej, saj se je Milovan Djilas spominjal, da je bilo že kmalu po vojni *"pri Kardelju čutiti večjo zainteresiranost za Slovenijo kot za druge dele. Vedno je kritiziral Slovence, vendar jim je bil naklonjen in se je trudil, da bi obdržali nekako bolj avtonomen status,"* zato *"je vsa Slovenija v praksi vedno uživala bolj avtonomen položaj kakor druge republike"*.²²

V razvoju mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji je pomembno vlogo odigrala tudi neenakomerna gospodarska razvitost države. Ta je povzročala precejšnje napetosti med republiškimi vodstvi, ki so se v boju za svoj kos pogače iz zveznega proračuna že sredi petdesetih let razcepila na tista iz razvitih in tista iz nerazvitih republik. V razvitejših delih države, zlasti v Sloveniji, je bilo opazno odklonilno stališče do nerazvitih republik, ki so terjale velikanske vsote denarja, niso pa ga vedno najbolje porabile, v nerazvitih delih države pa se je porajal odpor do razvitih republik, ki da pri njih kupujejo poceni energijo in surovine, njim pa prodajajo drage izdelke. Napetosti je povzročala tudi gospodarsko-politična usmeritev jugoslovanskega partijskega vrha, po kateri naj bi razvijali predvsem gospodarstvo v nerazvitih delih države, medtem ko bi morale razvitejše republike počakati, da jih dohitijo nerazviti. Vnovična centralizacija, zlasti krepitev vloge zveznih organov pri usmerjanju gospodarstva, je poglobila nesoglasja med republikami, precejšnje nezaupanje pa je zavladovalo tudi v odnosih med republikami in zveznimi oblastmi.

V drugi polovici petdesetih let se je navzven neopazno razcepil tudi jugoslovanski politični vrh. Del partijskih voditeljev je zagovarjal poglobljanje samoupravljanja, decentralizacijo, krepitev republik in smotrnejšo politiko do nerazvitih, drugi pa so menili, da je centralna oblast prešibka, zagovarjali močno partijo, krepitev zvezne oblasti in večja vlaganja v nerazvite republike, v skrajni obliki pa so se zavzemali celo za integracijo jugoslovanskih narodov. K reformam so se nagibali zlasti partijski voditelji iz Slovenije in Hrvaške, zagovorniki krepitev centralne oblasti pa so prihajali iz Srbije, gospodarsko nerazvitih republik in zvezne administracije. Tito odkrito ni podpiral nobene od obeh usmeritev, čeprav sta mu bila intimno bližja centralizem in politika trde roke.

Dotlej prikrita nasprotja so privrela na dan ob prvi veliki delavski stavki v socialistični Jugoslaviji, ki je močno omajala prepričanje, da v socializmu ne more priti

¹⁹ Več o polemiki Pirjevec - Ćosić v Božo Repe: *Obračun s Perspektivami*. Ljubljana 1990, str. 13-16; Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija*, str. 345-350; Budding, *Serb Intellectuals and the National Question*, str. 69-79.

²⁰ Jože Smole: *Pripoved komunista novinarja (1945-1980)*. Ljubljana 1994, str. 141.

²¹ Aleksandar Ranković: *Dnevničke zabeleške*. Beograd 2001, str. 127.

²² Kako so se kalile republiške meje : intervju z Milovanom Djilasom. V: *Teleks*, 21. 9. 1989, str. 17.

do nasprotij med delavskim razredom in njegovo avantgardo. Stavka je izbruhnila v rudnikih Trbovlje - Hrastnik in Zagorje med 13. in 16. januarjem 1958, razlogov zanjo pa je bilo več. Vodstvo trboveljskega okraja je bilo nezadovoljno zaradi omejitev pri uporabi investicijskih in proračunskih sredstev, upravo rudnika so pestile nizke cene trboveljskega premoga in pomanjkanje denarja za nove naložbe, rudarji pa so bili nezadovoljni z življenjskimi in delovnimi razmerami, s plačami in odnosom rudniške uprave do zaposlenih.

Stane Kavčič je na seji predsedstva SZDLS 22. januarja 1958 poročal, da se je 13. januarja 1958 sestal trboveljski občinski odbor SZDL, ki je razpravljal o primanjkljaju v občinskem proračunu in sredstvih za trinajsto rudarsko plačo. Hkrati je izvolil delegacijo, ki naj bi se šla pogajat v Beograd, čeprav je bilo vprašanje cene trboveljskega premoga menda že rešeno. Takoj zatem je protestno odstopilo vodstvo sindikalne podružnice, češ da vprašanje cene premoga še ni rešeno, s čimer je rudarje pravzaprav pozvalo k stavki. Ta se je začela, ko je prva izmena rudarjev, ki bi morala iz jame, ostala v rudniku, pridružili pa sta se ji še druga in tretja izmena. Po Trbovljah se je po pričevanju tedanjega novinarja Franca Šetince šušljajo, da bodo padale glave političnih veljakov, širile pa so se tudi govornice, da bo milica dobila okrepitev iz Ljubljane. *"Nekateri v republiškem vrhu so se menda ogrevali za to, drugi pa so bili proti. Če bomo posegli v štrajk s policijo, bo hudič, je menda rekel Ivan Maček - Matija. Konflikt je treba rešiti s političnimi sredstvi."*²³

Slovenski partijski voditelj Miha Marinko se je nemudoma odpravil v revirje, kjer se je sestal s stavkajočimi rudarji. Pričakala ga je tudi besna množica rudarskih žena,²⁴ v partijskem poročilu o stavki pa je zapisano, da so *"posamezni kričači celo vulgarno napadli tovariša Marinka in ga grobo žalili"*.²⁵ Marinko ni uspel prepričati rudarjev, naj prenehajo stavkati, zato so se po njegovem odhodu vrnili v jamo in čakali svojo delegacijo, ki se je iz Beograda vrnila s pozitivno rešitvijo njihovih zahtev. Takrat so menda rudarji začeli postavljati nove zahteve, ki jih je delavski svet po krajših pogajanjih sprejel, stavka v trboveljskem rudniku pa se je s tem končala. Med stavkajočimi rudarji so bili tudi komunisti, člani sindikata, delavskega sveta in upravnega odbora. Skupaj je stavkalo 5200 delavcev, od tega v rudniku Trbovlje-Hrastnik 4000 od 4200 zaposlenih, v Zagorju pa 1200 od 2400 zaposlenih.²⁶

Posledica stavke je bila razpustitev partijskih komitejev v Trbovljah in Zagorju ter ustanovitev posebne komisije za preiskavo trboveljskih dogodkov, ki so jo sestavljali Lidija Šentjunc, Mitja Ribičič, Franc Kimovec in Jože Kladivar. Zaradi stavke so bili iz partije izključeni predsednik sindikata rudnika Trbovlje, rudniški partijski sekretar in sekretar trboveljskega občinskega komiteja,²⁷ obglavljeno pa je bilo tudi trboveljsko partijsko vodstvo na čelu z Viktorjem Kovačem. Okrajni sekretar Trbovelj je postal Franc Kimovec - Žiga, vendar ne za dolgo, saj je bil že 13. maja 1958 na seji predsedstva SZDLS sprejet predlog o ukinitvi trboveljskega okraja.²⁸

²³ Franc Šetinc: Zbogom Jugoslavija. Ljubljana 1993, str. 159.

²⁴ Prav tam, str. 163.

²⁵ Arhiv Republike Slovenije, fond CK ZKS (AS 1589), t.e. 1586, Poročilo in analiza o dogodkih v Trbovljah in Zagorju, str. 14.

²⁶ ARS, fond SZDLS (AS 537), šk. 27, Zapisnik seje predsedstva SZDLS, 22. 1. 1958; AS 1589, šk. 9, Zapisnik posvetovanja ZKS, 18. 1. 1958 in dve prilogi o vzrokih in poteku stavke.

²⁷ AS 1589, t.e. 1586, Poročilo in analiza o dogodkih v Trbovljah in Zagorju, str. 26.

²⁸ AS 537, šk. 27, Zapisnik seje predsedstva SZDLS, 13. 5. 1958.

Oblast je ob stavki ukrepala hitro in odločno, vendar nenasilno, čeprav je Edvard Kardelj na sedmem plenumu CK ZKS 24. januarja 1958 ob primerjavi trboveljskih in madžarskih dogodkov opozoril, "da je bil zgolj slučaj, da tudi v Trbovljah ni bilo treba intervenirati z orožjem". Rudarji so se namreč temu izognili zgolj zato, ker niso nasedli "izrazito kontrarevolucionarnim parolam", sicer pa "smo mi bili pripravljene tudi na to in ne bomo nič pomišljali, če bi si kdo drznil dvigniti roko nad socialistične pridobitve našega delovnega ljudstva".²⁹ Kardelj je partijce pozival k samokritiki, saj so bili po njegovem mnenju dogodki v revirjih le odsev bolezni, ki je razsajala v slovenski partiji. Med njenimi pglavitnimi slabostmi je navedel pretirano porabo, karierizem in privilegije, opozoril pa je tudi na to, da se povsod po državi razraščata šovinizem in nacionalizem, ki "igrata svojo škodljivo vlogo v družbenih odnosih, maličita odnose [...]". Karakteristično je na primer to, da se v Makedoniji, ki ni nikdar imela neposredne zveze ali pa sporov s Slovenijo, pojavlja antislovenski šovinizem, ker tam smatrajo, da jih Slovenci izkoriščajo v trgovini in tudi sicer s svojo večjo razvitostjo - prav tako kot ste vi prepričani, da Makedonija vleče težke milijarde iz slovenske industrije. [...] Vedeti je treba, da se proti posameznim pojavom srbskega, hrvaškega ali makedonskega šovinizma lahko uspešno borite samo z borbo proti slovenskemu šovinizmu. To tem preje, ker se celo komunisti v vodilnih organih ZKS često spuščajo na nivo uličnih pojmov o odnosih med jugoslovanskimi narodi, oziroma o sposobnosti ali nesposobnosti drugih jugoslovanskih narodov."³⁰

Analiza stavke je prerasla v dramatično razpravo o političnih razmerah v državi. Razprava je pokazala, da stavki niso botrovale le nizke plače in slabi delovni pogoji revirskih rudarjev, temveč občutek o zapostavljenosti Slovenije nasproti federaciji in proti-jugoslovansko razpoloženje, ki naj bi vladalo povsod po državi, načela pa je tudi vprašanje medrepubliških odnosov.

Razširjene seje izvršnega komiteja CK ZKJ 6. februarja 1958, ki je bila sklicana zaradi trboveljskih dogodkov, so se poleg članov izvršnega komiteja udeležili tudi republiški partijski voditelji in funkcionarji zveznih organov, skupaj 34 mož. Prvi je nastopil Josip Broz Tito, ki je ugotavljal, da je stavka v Trbovljah opozorila na resne slabosti v partijskem delu, zlasti na nedisciplino in neodgovornost, pri čemer je podvomil v preimenovanje partije v ZKJ in sklepe šestega kongresa. Poleg tega je opozarjal, da "lokalizem" povsod po državi prerašča v šovinizem, vendar je izrecno omenil le odpor republik do zveznih organov, kajti "danes ni redko, da se po republikah govori proti Beogradu kot centru, kot nekakšnemu velikosrbskemu centru, čeprav smo tu iz vseh republik".³¹

Srbski partijski voditelj iz Vojvodine Jovan Veselinov je menil, da sklepi o vzgojni vlogi partije, sprejeti na šestem kongresu ZKJ, niso bili posrečeni, saj se je po njegovih besedah "ta vzgojna vloga do te mere izrodila, da še mi sami ne vemo, v čem je bistvo te vzgojne vloge Zveze komunistov".³² Hkrati je opozoril, da bi moral politiko kroitati izključno zvezni partijski vrh, republiška vodstva pa bi jo morala dosledno izvajati. Temu je pritegnil tudi organizacijski sekretar CK ZKJ Aleksandar

²⁹ AS 1589, šk. 7, Zapisnik VII. plenuma CK ZKS, 24.-25. 1. 1958, str. 48.

³⁰ Prav tam, str. 42.

³¹ Arhiv Srbije i Crne gore, fond 507, CK SKJ, fasc. III, a. e. 75, Stenografske beleške sa proširene sednice Izvršnog komiteta Centralnog komiteta SK Jugoslavije, 6. 2. 1958, str. 6. (Kopije zapisnika seje mi je iz Beograda priskrbel dr. Ervin Dolenc, za kar se mu iskreno zahvaljujem.)

³² Prav tam, str. 17.

Ranković, ki je dodal, da je treba "*politiko voditi na enem mestu - v CK ZKJ, in ne na šest ali več mestih*".³³

Edvard Kardelj je v nasprotju z razpravljavci pred njim previdno zagovarjal sklepe šestega kongresa ZKJ, v razpravi pa je tudi priznal, da se v Sloveniji širi negativno razpoloženje nasproti zveznim organom. Svetozar Vukmanović je govoril o nesoglasjih med republikami pri delitvi sredstev iz zveznega proračuna ter o nezaupanju med republikami in federacijo. Bosanski partijski voditelj Djuro Pucar je v nadaljevanju omenil, da so Slovenci pred časom predlagali razpravo o medrepubliških odnosih. Povedal je tudi, da se Slovenci nenehno pritožujejo nad zveznimi gospodarskimi načrti, kritizirajo zvezni aparat in govorijo, da neradi prihajajo v Beograd na sestanke, ker da tam vedno naletijo na arogantne in nepristopne ljudi.

Nekaj dni zatem, 17. februarja 1958, je izvršni komite CK ZKJ na partijske organizacije naslovil pismo, v katerem je govoril o prihodnjih nalogah komunistov. Partijski voditelji so grajali birokratizem na lokalni ravni, privilegije in podkupljivost funkcionarjev, neodgovornost in nedisciplino komunistov, pomanjkljivosti v delovanju gospodarskega sistema, priznavali pa so tudi, da se v Jugoslaviji razraščata nacionalizem in šovinizem, ki jima podlegajo tudi komunisti. Republiška vodstva so bila po njihovem mnenju preveč zaprta vase in niso kazala nikakršnega razumevanja za težave drugih republik in neenakomerno razvitost države, zato so komuniste pozvali k enotnosti, disciplini in odgovornosti, nesoglasij v najvišjem partijskem vodstvu pa niso omenjali.³⁴ V naslednjih mesecih so se partijske organizacije povsod po državi posipale s pepelom, opravljene pa so bile tudi precejšnje kadrovske zamenjave v okrajnih in občinskih partijskih komitejih, v SZDL in sindikatih.

Odkritemu sporu so se partijski voditelji tedaj izognili, vendar ne za dolgo, saj so se nasprotja med njimi samo še bolj poglobila. Spor je sprva potekal predvsem na področju gospodarstva, razvijanja samoupravljanja in demokratizacije političnega sistema, zelo redko pa se je izražal kot problem neurejenih mednacionalnih odnosov. Vseboval pa je vendarle tudi ta poudarek, saj so se zagovorniki obstoječega stanja kot centralisti izkazali tudi v pogledu na nacionalno vprašanje, medtem ko so privrženci decentralizacije rešitev iskali v poglobljanju federalizma. Mednacionalne napetosti so konec petdesetih let vse bolj zaposlovale jugoslovanski politični vrh, kar dokazujeta tudi razprava na sedmem kongresu ZKJ, kjer sta se posredno spopadli dve nasprotujoči si usmeritvi glede urejanja razmerij med republikami, in nov program ZKJ, ki je federaciji in mednacionalnim odnosom namenil celo poglavje.

Partijski program je bil sprejet na sedmem kongresu ZKJ, ki je potekal med 22. in 26. aprilom 1958 v Ljubljani. Mednacionalnih odnosov so se referenti in razpravljavci na kongresu bolj ali manj izogibali, v komisiji za vprašanja družbenopolitičnega sistema pa se je razprava o komunalnem sistemu zasukala tudi v to smer. Srbski delegat iz BiH Čedo Kapor je menil, da so temeljne državne enote komune, in ne republike, zato bi si morali komunisti prizadevati za razvoj komunalne ureditve, ne oziraje se na nacionalne in republiške meje, oziroma za "*vsejugoslovansko komunalno skupnost. Torej, brez republiških meja*".³⁵ Dodal je, da so bili

³³ Prav tam, str. 33.

³⁴ AS 1589, šk. 11, O prihodnjih nalogah Zveze komunistov, 17. 2. 1958.

³⁵ VII. kongres SKJ : stenografske beleške. Beograd 1958, str. 566.

"negativni pojavi" pogosto posledica razdvojenosti republik in njihovih teženj po samozadostnosti tako v gospodarstvu kot v šolstvu, največjo oviro za vsestranski razvoj komunalnega sistema pa je videl v obstoju "*nekih starih, umetnih, preživetih meja*".³⁶ Ob koncu je poudaril, da ne želi zanikati nacionalnih pravic in zavesti, ter predlagal, da bi lahko v okviru federacije obstajal poseben organ, oblikovan po nacionalnem ključu, ki bi zagotavljal nacionalno enakopravnost, čeprav je bila ta po njegovem mnenju že uresničena.

Kapor je namigoval na ukinitvev republik, pritegnil pa mu je tudi drugi bosanski delegat Nijaz Dizdarević, ki je zagovarjal enoten pravopis za srbsko-hrvaško govorno območje, ter dodal, da se "*na pot razvoja v Jugoslaviji k postopnemu stapljanju narodov ne sme postavljati nikakršna umetna prepreka*".³⁷ Takšnim stališčem sta se uprla le makedonska predstavnica Lilijana Čalovska in slovenski delegat Ivan Potrč. Čalovska je opozorila, da se težnje po kulturnem zblíževanju jugoslovanskih narodov pogosto sprevrtačajo v unitaristične tendence, ki v resnici škodujejo kulturnemu sodelovanju,³⁸ slovenski delegat Ivan Potrč pa je poudaril, da je Jugoslavija federacija enakopravnih narodov ter da so kritike na račun republiškega partikularizma neupravičene in izvirajo iz hegemonističnih teženj. Prepričan je bil tudi, da se lahko socialistična družba razvija le ob spoštovanju samostojnega kulturnega razvoja vseh narodov.³⁹

Mednacionalnih odnosov se je dan prej na plenarni seji o dopolnitvah statuta ZKJ dotaknil tudi Boris Kraigher, ki je ugotavljal, da nacionalno vprašanje v Jugoslaviji še ni preseženo. Jugoslavija je po njegovem mnenju že prerasla v enoten socialistični organizem, v katerem se razvija jugoslovanski socialistični patriotizem, vendar ta nima nič skupnega s težnjami po oblikovanju enotnega jugoslovanskega naroda, saj temelji na popolni enakopravnosti vseh jugoslovanskih narodov in narodnih manjšin. Kraigher je menil, da je nacionalno vprašanje v Jugoslaviji še vedno aktualno zaradi "*raznih birokratsko-centralističnih teženj, tako v okviru posameznih republik kot v okviru federacije*", ki "*iščejo zase opravičilo v raznih bodisi nacionalističnih bodisi unitarističnih argumentih*",⁴⁰ obstajalo pa bo, dokler bodo med posameznimi deli države tako velike razlike v gospodarski razvitosti. Zato je predlagal, da bi se razprava o novem programu ZKJ in aktualnih političnih problemih ustavila tudi ob vprašanju mednacionalnih odnosov, ki bo, "*če ga ne bomo opazili in pravilno analizirali, predstavljal latentno nevarnost za izbruh novih oblik nacionalizma*".⁴¹

Temeljna naloga sedmega kongresa je bila sprejetje programa ZKJ,⁴² tretjega in hkrati zadnjega v zgodovini te stranke. Ta izjemno obsežen dokument, ki ga je dolgo pripravljala številna ekipa s Kardeljem na čelu, je bil razčlenjen na deset poglavij, v katerih je bila predstavljena vizija socializma, kakršna se je v desetletju od sprejetja zadnjega programa izoblikovala v zavesti jugoslovanskih voditeljev.

Posebno poglavje je bilo namenjeno tudi federaciji in mednacionalnim odnosom. Jugoslovanski komunisti so še vedno verjeli, da je bilo nacionalno vprašanje z

³⁶ Prav tam, str. 567.

³⁷ Prav tam, str. 600.

³⁸ Prav tam, str. 617.

³⁹ Prav tam, str. 792-793.

⁴⁰ Prav tam, str. 461.

⁴¹ Prav tam, str. 465.

⁴² Program ZKJ. V: Sedmi kongres ZKJ. Ljubljana 1958, str. 287-485.

revolucijo in oblikovanjem federacije načelno rešeno, vendar so priznavali, da je zaradi ostankov nacionalizma, razlik v gospodarski razvitosti ter centralističnih in hegemonističnih teženj še vedno aktualno. V programu je bilo kot temeljno načelo partijske nacionalne politike zapisano priznanje individualnosti, enakopravnosti in pravice do samoodločbe jugoslovanskih narodov, poudarjena pa je bila tudi njihova enotnost. Samostojnost in enakopravnost narodov se po mnenju piscev programa ne bi smeli kazati samo v enakem političnem in pravem položaju, temveč tudi v enakih materialnih pogojih. To pomeni, da bi morali biti politična in pravna enakopravnost dopolnjeni tudi z ekonomsko enakopravnostjo, pri čemer je program kot poglobljeno načelo gospodarske politike poudaril skrb za pospeševanje gospodarskega razvoja nerazvitih delov države. Poudarjena sta bila tudi bratstvo in enotnost ter jugoslovanski socialistični patriotizem, kakor ga je leto poprej opredelil Edvard Kardelj v predgovoru k Razvoju slovenskega narodnega vprašanja. Jugoslovanska socialistična zavest in patriotizem naj ne bi bila nasprotje demokratični nacionalni zavesti, temveč njena internacionalistična dopolnitev, pri čemer je bilo poudarjeno, da pri tem ne gre za poskus oblikovanja jugoslovanske nacije, ki bi nadomestila obstoječe narode, temveč za krepitev socializma in za uveljavljanje skupnih interesov delavcev ne glede na njihovo nacionalno pripadnost.

Konec petdesetih let je bilo obdobje popolne ideološke in politične monolitnosti ZKJ v zatonu. Čeprav so politične razmere ostale navidez umirjene, mednacionalne napetosti pa skrite pred očmi javnosti, so se v partijskem monolitu pokazale prve razpoke. Nasprotja med zagovorniki tako imenovane federalistične in centralistične usmeritve so se poglobila, različni interesi pa so trčili v začetku šestdesetih let, ko se je Jugoslavija znašla na pragu politične in gospodarske krize.

Mateja Režek

"YUGOSLAVISM" AND INTERETHNIC RELATIONS IN YUGOSLAVIA IN THE 1950'S

S u m m a r y

In the mid 1950's, Yugoslav internal politics bathed in an apparent calm. The ideas of democratisation of the political system, propagated by some leading politicians on the threshold of the 1950's, were a thing of the past and the first "liberalism" had been suppressed in the Party before it could even take a full swing. Nevertheless, this political lull was soon brought to an end with ideas of the integration of the Yugoslav nations and economic and political centralisation, which reopened the issue of interethnic relations, essential for the preservation of Yugoslavia.

The Yugoslav Communist Party leaders underestimated and ignored the national question for over a decade. This attitude was partly rooted in their conviction that the question had been definitely resolved with the revolution and the formation of a federal state, and partly in the fear that a reopening of the national question might provoke internal conflicts and a disintegration of Yugoslavia. Infatuation with workers' internationalism also played its part. In order to smooth over the interethnic differences they resorted to the magic formula of "brotherhood and unity" to which was added, in the mid 1950's, the promotion of "Yugoslavism" i.e. an attempt to fashion a (super)ethnic, Yugoslav conscience.

Tendencies towards integration of the Yugoslav nations and the formation of a common conscience, often expressed by Tito in the early 1950's, took the shape of an organised campaign which, in the mid 1950's, strove for a closer cooperation between the republics and, soon after, for cultural unification of Yugoslavia. The most fervent supporters of cultural unification of the Yugoslav nations, which was merely one of the variations on the theme of "Yugoslavism", were Serbian intellectuals. They were

mainly opposed by Slovenes, so it is no surprise that the first public discussion on this topic ran between Zoran Mišić, a Serbian literary critic, and Drago Šega, a Slovene theatre critic.

Meanwhile, the majority of top Party leaders continued to close their eyes in front of the national question and delude themselves that workers and youth were alien and unsusceptible to former hostilities. The first among leading politicians to address and tackle the national question seriously was Edvard Kardelj. In the foreword to the second edition of his book *The Development of the Slovene National Question* he wrote that although the national question in Yugoslavia had been resolved in principle, not all of its aspects had been removed. Among the factors that were going to fashion interethnic relations in the future he listed classical nationalism, uneven economic development and state centralism. Kardelj refuted Yugoslav integralism, defining it as a negation of individual nations with the aim of introducing a single Yugoslav nation. At the same time, he defined the concept of "Yugoslavism", i.e. socialist conscience which, according to him, was an interethnic supplement to the democratic national conscience, rather than its opposite. He emphasised that this was not about attempting to shape a Yugoslav nation, which would substitute the existing nations, but for strengthening socialism and asserting workers' common interests, regardless of their nationality. Kardelj included his definition of "Yugoslavism" into the 1958 Programme of the Communist Alliance of Yugoslavia where, in the chapter on interethnic relations, entire paragraphs from his foreword to the *The Development of the Slovene National Question* were quoted almost literally.

A further important factor in the development of interethnic relations in Yugoslavia was the country's uneven economic development. This caused considerable tensions between the leaderships of individual republics who, in their competition for a slice from the federal budget, divided as early as the mid 1950's into those from developed and those from undeveloped republics. Disagreements between the republics were only deepened by the renewed centralisation, especially the strengthening of the role of the federal bodies in the management of the economy, and a strong distrust crept into the relations between the republics and federal authorities.

In the second half of the 1950's, unnoticeable from the outside, the Yugoslav political leadership started to split. Some Party leaders, especially those from Slovenia and Croatia, supported the furthering of self-management, decentralisation, stronger republics and a more efficient policy toward the undeveloped, while others believed that the central government was too weak and advocated a strong Party and federal authorities, with greater investment in the undeveloped republics. The most extreme among them even strove for the integration of the Yugoslav nations. At the same time they were convinced that republic particularism was the main enemy of the Yugoslav state, which made some individuals veer towards the abolition of the republics and suggest communes as basic state units. Most supporters of a powerful central government came from the Serbian Party leadership, less developed republics and the federal administration. Although, openly, Tito never declared support for either direction, personally, he was closest to a hard-line policy.

The hitherto concealed differences between Party leaders boiled over during the first major workers' strike in the socialist Yugoslavia, which erupted mid January 1958 in the Trbovlje-Hrastnik and Zagorje mines. An analysis of the strike which strongly shook the popular conviction of the Communist Party as the avant-garde of the working class, turned into a dramatic debate on the political situation in the country. The debate showed that the strike was triggered not so much by low salaries and poor working conditions as by a general conviction that Slovenia was disregarded by the Federation, and by an anti-Yugoslav mood present throughout the country.

Although the political situation remained seemingly calm and interethnic tensions concealed from public view, the first cracks appeared in the Party monolith in the second half of the 1950's. Although, at the time, the Party leaders succeeded in avoiding an open confrontation, this was not to last. With the deepening of differences between them, their interests clashed in the early 1960's, bringing Yugoslavia to the brink of a political and economic crisis.

ekonomska

knjižnica

Jasna Fischer

**DRUŽBA,
GOSPODARSTVO,
PREBIVALSTVO**

*družbena in poklicna struktura prebivalstva
na slovenskem ozemlju
od druge polovice 19. stoletja do
razpada habsburške monarhije*

FISCHER, Jasna. DRUŽBA, GOSPODARSTVO, PREBIVALSTVO : družbena in poklicna struktura prebivalstva na slovenskem ozemlju od druge polovice 19. stoletja do razpada habsburške monarhije. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2005 (Zbirka Ekonomska knjižnica), 247 strani